

JAUME MASSÓ TORRENTS

Croquis pirinencs

06

Col·lecció
Pioners

Col·lecció Pioners - 6

CROQUIS PIRINENCS

JAUME MASSÓ TORRENTS

Cossetània
EDICIONS

Aquest llibre ha estat editat amb la col·laboració de:

Generalitat de Catalunya
Institut Català
de les **Indústries Culturals**

Fotografia de la coberta:
el Canigó des del llac de Cortalets (© Jordi Longás)

Fotografia de la contracoberta:
el Canigó des de la reserva de Mantet (© Jordi Longás)

Dibuix de la solapa:
Ramon Sala Baró

Primera edició: gener del 2006

Edita: Cossetània Edicions
C/ de la Violeta, 6 - 43800 Valls
Tel. 977 60 25 91
Fax 977 61 43 57
cossetania@cossetania.com
www.cossetania.com

Disseny i composició: Imatge-9, SL

Director de la col·lecció: Enric Faura

Impressió: Romanyà-Valls, SA

ISBN: 84-9791-183-0

Dipòsit legal: B-1.917-2006

Introducció

Enric Faura Busto

Director de la col·lecció Pioners

Són pocs els llibres que es puguin anomenar veritablement clàssics en la bibliografia excursionista catalana, i encara menys els que han gaudit del favor del públic i els editors, però els *Croquis pirinencs*, escrits per en Jaume Massó i Torrents, pertanyen a aquesta olimp dels escollits amb total mereixement. Obra d'èxit en el moment de la seva publicació, ha estat reeditada periòdicament, el que posa de manifest la seva vàlua i interès.

Jaume Massó i Torrents (1863-1943) és un destacat intel·lectual de la seva època (editor, escriptor, erudit), peça important en el desplegament cultural de la Catalunya del tombant del segle XIX cap al XX i protagonista d'aquell grup d'intel·lectuals que va decidir deixar enrere la Renaixença definitivament per fundar el modernisme. De família acabalada enriquida en el comerç amb ultramar, pot dedicar-se plenament al conreu de la cultura, i encara que sovinteja diverses universitats no arriba mai a llicenciar-se.

El 1881, amb Eudald Canivell (un altre il·lustre excursionista) i Ramon Casas funda la revista *L'Avenç*

(1881-1915), vaixell de proa del modernisme català, que pateix diverses vicissituds. El 1891 s'associa amb Joaquim Casas i Carbó, cosí germà del pintor, i la revista s'expandeix fortament. Des de la revista i la impremta del mateix nom, i amb la seva tasca editorial, impulsa la publicació de moltes i importants obres (set revistes i prop de cinc-cents títols), amb una clara voluntat nacionalista i liberal. Converteix l'editorial en el fogar intel·lectual més destacat i influent del modernisme.

Igualment, és membre fundador de l'Institut d'Estudis Catalans, responsable de l'arxiu-biblioteca que serà el germen de la futura Biblioteca de Catalunya i doctor *honoris causa* per la Universitat Autònoma de Barcelona (1934), entre altres càrrecs i distincions. Al llarg de tota la seva vida manté una activitat cultural, intel·lectual i publicista constant, amb prop de 270 títols publicats, que destaca especialment en el camp de l'erudició bibliogràfica.

A més a més de la cultura, Jaume Massó està tocat per la muntanya i l'excursionisme, activitat que practica regularment i que el converteix en un destacat i prestigiós excursionista del seu temps. Soci del CEC i president de l'entitat durant el període 1915-1919, sempre s'hi manté vinculat, amb nombrosos i diferents càrrecs en les successives juntes directives.

Massó practica un excursionisme alhora esportiu (que en aquella època volia dir simplement caminador) i bàsicament cultural, amant de les ascensions als cims i de la recollida de llegendes o cançons a les valls pirinenques per on passa. Excursionista agosarat, surt sovint sol, a cops acompanyat, i no té por a les llargues caminades, travesses, passar nits al ras o en companyia de pastors.

Fruit de la seva experiència excursionista publica els coneguts *Croquis pirinencs*. Aquesta obra és un recull de narracions i petits relats ambientats a les

valls muntanyenques de Catalunya, especialment el Ripollès, la Garrotxa, el Conflent i el Vallespir, amb especial tirada per les valls del Canigó, encara que inclou també un relat entre la Ribagorça i l'Aran i un de temàtica marina ambientat a l'Alt Empordà.

L'excursionisme romàntic del tombant de segle estava fortament empeltat d'un catalanisme que intentava descobrir i divulgar com era la Catalunya real emmirallada en la Catalunya històrica. Massó, com a exponent d'aquest corrent, té la voluntat de recollir en els seus escrits els costums i les tradicions dels pobles de muntanya, que considerava els dipositaris de la puresa de la nació catalana. Així, en la majoria trobem relats de pastors i pagesos, rabadans, aplecs i capellans. En una època en què la muntanya era habitada i ben viva, Massó descriu magistralment els diferents arquetipus dels personatges que poblaven les valls pirinenques. Històries rurals, pagesívoles, desventures amb els ramats, festes majors, diades de mercat, amors i desamors de les pubilles i hereus acostumen a ser el nucli dels seus contes.

Dibuixa una societat muntanyesa que barreja la pobresa, a cops fins i tot la misèria, la incultura, la malaltia amb una ingenuïtat i bondat natural, des d'una òptica probablement idealitzada, però on no hi manca sovint un fatalisme fill de la ignorància i d'una religiositat primitiva. En definitiva, estampes pagesívoles i pastorals ben properes però substancialment diferents a les novel·les rurals i costumistes que llavors s'estilaven amb èxit.

Però alhora és important destacar que aquests *Croquis pirinencs* van més enllà i no es queden en un mer recull de quadres de caràcter folklòric. Tots els relats tenen un clar component narratiu, una intenció literària que depassa la mera descripció costumista o paisatgista. Sovint hi apareixen situacions de drames humans que Massó exposa amb contenció, evitant una fàcil

davallada cap al sentimentalisme, i respecte per les situacions de desgràcia. A més a més hem d'entendre que aquesta obra s'emmarca en un corrent de fons que inspirava tot el moviment de *L'Avenç* que intenta superar el realisme a favor d'un cert naturalisme.

Però Massó es recrea també en les descripcions de la muntanya i la natura. Es meravella amb la contemplació dels boscos, dels llacs, de les postes de sol, de les grans panoràmiques des dels cims. Un dels primers relats del llibre, "Vagant per la muntanya", conté un paràgraf que no ens resistim a transcriure, per la bellesa del text i la profunditat del pensament que posa plenament de manifest l'efecte de la natura amb l'autor-narrador:

Quan un s'hi troba tot sol, a la muntanya, sens altra companyia que la dels faigs i dels avets, sens altra conversa que el gai murmuri dels xaragalls esmunyint-se sota l'herba o la indefinidament perillosa complanta del vent a través del bosc, és quan un s'enamora de debò.

La seva descripció d'una sortida de sol des del cim del Puigsacalm, un bivac a la serra de Madres o la boira al Canigó denoten una sensibilitat fina i sincera per les meravelles de la natura. La crida de la muntanya queda ben palesa en el seu darrer *Croquis*, "Cap al cim", on intenta reflectir la força de l'atracció irresistible pels cimals de les muntanyes.

Hem d'entendre així que *Croquis pirinencs* és una obra de transició del final de la Renaixença cap al modernisme. La gènesi de l'obra rau en el pensament de la Renaixença de recuperar la identitat, el passat i en cert sentit la puresa de la nació catalana, que enlloc com al Pirineu es pot trobar. En el relat "La nit al ras" hi ha un fragment paradigmàtic d'aquesta filosofia:

I per què hi anem a la muntanya? Què ens hi atreu? Què ens fa deixar la ciutat per anar a trescar les serres? I què és el que manté el desig de recórrer i de conèixer sempre una comarca nova, de tantes com s'acullen en els replècs del Pirineu català? No és certament la passió d'un esport, una necessitat higiènica? Oh, no! Hi ha una altra cosa més alta, guspira d'un foc sagrat que no pot apagar-se: la vaga il·lusió de contribuir a refer un poble: el nostre.

Cal destacar també que els *Croquis* tenen una importància destacada en la formació i elaboració d'un imaginari català lligat a la muntanya. En aquella època eren molt pocs els excursionistes que sovintejaven els Pirineus, i menys encara els que s'enfilaven als seus cims. La societat industrial naixent estava àvida per conèixer les bel·leses de les alçades. Juntament amb Verdaguer, Bosch de la Trinxeria, Almera i alguns altres autors, Massó amb la popularitat dels *Croquis* tingué un paper cabdal en l'elaboració i formació de l'imaginari col·lectiu del poble català sobre la vida a la muntanya i en donar els primers perfils a allò que era anomenat per la gent de la plana com *l'indicible*. Una bona prova de l'impacte dels *Croquis*, a banda de les diverses reedicions, és que hi ha un bon grapat de paraules (alelat, ubriagar, tos/tosa, reblincar, riverol, dentellejar, fringaire, furienta) recollides en el diccionari Alcover-Moll que estan extretes i referenciades directament dels *Croquis* de Massó.

L'obra aparegué el 1896 publicada per *l'Avenç*. En aquella primera edició el llibre estava format per dotze contes i tingué una acollida excel·lent. El 1903 es fa una nova edició que, sota l'epígraf de *Segona sèrie*, semblava una segona part, però en realitat només contenia un conte nou i els cinc restants eren una repetició de contes ja inclosos en la *Primera sèrie*. El 1910 també *L'Avenç* fa una segona edició de la *Primera sèrie*, però parcial, ja que només reedita sis

contes de la primera edició i inclou un nou conte. Així, al llarg de les tres edicions publicades per *L'Avenç*, en Massó arriba a publicar catorze relats diferents. El 1921 se'n féu encara una nova edició a la Biblioteca Catalana dirigida per Josep Carner, de l'Editorial Catalana, que aplega totes les narracions i n'afegeix encara quatre de nous i que es considera definitiva, amb 18 relats diferents. El 1947 editorial Selecta fa una nova reedició que reproduueix íntegrament la de 1921 amb lleugers retocs ortogràfics. El 1996 es fa una edició no venal de col·leccionista (181 exemplars) per l'Associació de Bibliòfils de Catalunya, amb una excel·lent introducció de Ramon Pla i Arxé i xilografies d'Oriol Diví, que sens dubte és la millor edició dels *Croquis*.

Podem concloure així que aquests *Croquis pirinencs* han estat un dels pocs llibres d'èxit de l'excurcionisme català, editat i reeditat, i ha tingut la fortuna de poder-se acostar als lectors de totes les èpoques. Des de fa massa temps difícil d'aconseguir, la col·lecció Pioners vol apropar-lo novament als lectors actuals, aplegant els divuit relats conjuntament en una edició moderna i assequible.

Vagant per la muntanya

Pastors i ramades

Quan un s'hi troba tot sol, a la muntanya, sens altra companyia que la dels faigs i dels avets, sens altra conversa que el gai murmuri dels xaragalls esmunyint-se sota l'herba o la indefinidament perillosa complanta del vent a través del bosc, és quan un s'enamora de debò.

I és un amor que encisa i va captivant el cor enamoradís fins que se n'apodera, dient-li amb veus dolcíssimes que els seus encants no tenen mai fi, que les seves voluptats no cansen.

I un hom deixa allargar les estones de contemplació, i, mai prou assadollat de ses belleses, el qui l'ha vista de dia la vol sorprendre a la nit.

És una matinada d'agost i fa unes dues hores que he passat per Noedes, l'hivernal vilatge que dona nom als estanys tenebrosos enclavats entre els pics vorers al Madres, l'alterós cim que separa el país català del gavatx. Vaig pujant, pujant, encisats els ulls, vigorositat per la puresa i la temperança de l'aire, content del primer bocí d'excursió i fins de la soledat que em volta, quan entro en el bosc. Oh, quin bosc més temptador! El camí, poc fresat, giragonseja entre faigs gegantins, allà al capdamunt del brancam, atapeïts de fulla que tot tremolant transparenta la blavor del cel. Vaig fent camí tot afalagant-me les orelles les mil remors de la Natura, amb les quals harmonitza el rítmic brogit de les meves trepitjades. A terra hi ha branques seques que les ventades fortes o el llamp han

esqueixat. De tant en tant, el verd obscur d'un pi es destaca del verd alegroi de la fageda; però els pins sovintegen més com més va, fins que sento les esqueïlles del primer ramat. Aviat veig les clapas d'herba i vaques que hi pasturen tranquil·lament, mentre algunes corren esbojarrades tot ventant desesperadament la cua. Ja hi sóc; ja trobo un vailet rabadà que m'acompanya on és el pastor.

El pastor és un jovenot de bona alçada, d'aspecte i de parlar ben pagès. No s'ha afaitat des de la primavera i és prou curt de paraules. El convido a beure vi i a menjar un xic de carn per fer-lo garrlar.

És fill de Noedes mateix, comú del qual és el pastor, i fa tot just quatre mesos que ha arribat de Madagascar, on ha complert els tres anys de servei. Jo, que per l'aspecte me l'havia imaginat un xicot que no s'havia mogut mai d'aquelles valls! De la curta estada que havia fet a Perpinyà i a Marsella no en té sinó una idea confusa; en canvi té ben presents els trenta-sis dies de mar i l'horròrosa set que hi va patir, de la qual ell mateix no podia avenir-se:

“Sé pas per què som tingut tanta de set enmig de tanta aiga; una set que me deixava la gola tan corsecada com el meu bastó.”

Però res tan pintoresc com sentir-lo parlar d'aquella illa llunyana, d'aquell país de vegetació tan bella i on tant havia enyorat els seus boscos i els seus glevers i els seus ramats i la seva llengua.

“Aquells hovàs ens donaven pas una nit tranquil·la en el nostre poste. Era a nosaltros els *artillurts* que ens tenien sempre l'amenaça; i són uns *jamfutres* que no erren el tret d'un centímetre.”

Com gairebé no coneix sinó el Madagascar i els volts de Noedes, hi estableix a cada pas comparació. Me fa un efecte estrany quan, assenyalant les serres inhabitades dels voltants, me diu amb convenciment:

“Allí al Madagascar hi ha pas la civilització com ací.”

Però, bo i recant-me, l'he de deixar, perquè poden més en mi els desitjos de veure els estanys que no pas l'atractiva companyia d'aquell bon home. M'indica el camí, m'acompanya un tros i em diu, al deixar-me:

“Vos podreu pas trompar: heu d'anar a tombar aquella coma que es veu d'ací; après, abans d'una hora trapareu en Janot amb les seves ovelles, que vos guiarà. I bé, adéu! Bon camí.”

Me vaig apartant d'ell; travesso un pla amb una estesa d'herba tan amarada i tova que els peus se m'hi enfonsen. Per aquella jaça també s'hi ha escampat el bestiar; les vaques, veient-me passar, s'aturen i em miren llarga estona amb els seus ulls negres i fixos com si recelessin de mi, que no duc pas intenció de fer cap mal en els llurs daurats vedells. Passo tot el pla, bastant sinuós i ple en tots els indrets de petits xaragalls que semblen sortir escapats al posar el peu damunt de l'herba. En aquestes regions altes i serenes, on tot brolla per art d'encantament, un hi està a voltes temorós i sembla com si fes nosa a la Natura. Tot se presenta tan tendre en els meus sentits admirats! Els reguerons tantost nascuts cuiten a fugir del davant meu per esclatar al cap de poc en mil rialletes d'infant. Qui pot resistir el desig de sentir bategar tan a prop la vida, sense caldre més que obrir els ulls i parar l'orella?

Segueixo pujant per una regió pedregosa, i no trigo a girar-me per guaitar la jaça que he travessat i que s'estén com gran catifa d'un verd encès tibada per les roques grises que desigualment la volten; les vaques pel costat de les quals he passat, ara les veig petites, petites, i lluny, lluny: sols fixant-m'hi molt sento el dring de l'esquellot quan el tic-tac del meu pols no m'ho destorba; allà d'enllà obiro serres i més serres

ostentant llurs carcanades ossudes reblertes de bosc a banda i banda.

Tombo un coll molt pedregós i em trobo altre cop enmig de prats. Tot seguit sento el lladruc d'un gos que s'ha adonat de mi. Al cim d'una roca, i com formant-ne part, s'hi està el pastor amb unes poques ovelles ajagudes i una cabra enfilada, com ell, dalt d'una pedra.

M'hi acosto: deu ser en Janot. Sorprès de veure tan poc bestiar, ho dic a aquell home tot asseient-me al seu costat.

“Ne meno poques, mes me les meno meves”, me respon.

És vell, petitó i rabassut, però eixut de cara; esclops, calces i samarra, tot ho duu clavetejat o cosit l'una peça a l'altra, com si temés separar-se de la roba més que de la pròpia pell. És molt comunicatiu, i amb pauses i frases trencades em conta tota la seva vida. Ell, en els seus bons temps, havia dut a la muntanya dos i tres i fins quatre-centes vaques. Avui això va de baixa: el *governament* té la mania de replantar bosc i compra per força els prats comunals per posar-hi les seves *pepinieres*; i on hi ha hagut sempre herba, el planter de bosc no hi pren, i la gent abandona els vilatges, on minva cada dia el bestiar boví per manca de pastures. Això fa que els cabals ara són petits en vist abans, i el pastor que mena vuit o nou vints caps ja es creu un gran capità. I ell, fent memòria, diu:

“Jo sí que eri com un gran general comandant les seves tropes. Totes les vaques me coneixien bé prou i les mudava de prats sul meu ordre sense que mai una sola se m'esgarriés. Una vegada un musurt que es perdia per la muntanya me va trapar a la meu cabana i recordi que me va demanar què voldria ser si tingués molt de sous. Mai que fos ric, li vaig dir, voldria pas canviar de *mestié*: sempre pastor, pastor tota la meu vida, mes que les vaques fossin meves i no pas

dels propietaris. I bé, ja ha vingut lo temps que cal pas me tracassar per donar pa a la família nombrosa; me caldria pas venir a muntanya, mes a mi és el que me fa més plaer, i si tinc pas prou de diners per menjar tres-centes vaques meves, ne tinc per menjar mitja dotzenota d'ovelles i sóc content i *haurós*.”

I n'era, de feliç! Havent ben casat una seva filla a Perpinyà, al principi ni ella ni el gendre no havien volgut que tan vell s'estés en aquelles serres fent vida miserable. El pastor, durant el primer hivern, s'havia resignat a la vila; però quan va apuntar la primavera i des de lluny va veure que el sol fonia les neus del Canigó, ell se va començar a migrar i a sentir totes les penes del trasplantat. A la primavera següent els joves van haver de transigir perquè no se'ls morís a l'estiu. De llavors ençà el pare s'està tots els estius a la muntanya pasturant el que vol, i vinguda la tardor pren comiat de les serres fins a l'estiu següent i comparteix tot eixerit i refet a Perpinyà a fer-hi hivernada.

Em vaig determinar de seguir amunt, perquè escoltant aquell pastor riscava de perdre-hi massa temps. A l'anar-me'n no es va oblidar de donar-me expressions per la meva família *nombrosa*. Nombrosa és per a ell el millor qualificatiu i el de més cortesia.

L'estreta vall que porta el riverol que ve dels gorgs és tota ella un tarter de granit, però en el fons corre l'aigua sobre un suau llit de molsa. Després la vall s'eixampla, i a l'esquerra s'aixeca un serrat llarguíssim tot cobert de bosc, d'herba i de mates. De sobte començo a veure blavejar el gorg Estelat. La sorpresa produïda per l'aparició de tanta aigua enmig dels cims espadats s'apodera del meu esperit, perquè és una impressió inesperada que es grava fonda, fonda. No em canso de mirar les llates bellugadisses que l'airet forma graciosament a la vora on m'estic i les acompanya a l'altra vora: és un suau gronxolar que no arriba a onada. En alguns punts, les aigües besen la

roca nua. Un tronc d'avet colossal que les neus o el llamp han mort, que les ventades fortes han fet tornar blanc com el marbre, jeu surant damunt de l'aigua com una calavera abandonada. La soledat atreu i estamordeix tot alhora en aquest paisatge dantesc. M'ajec a la vora de l'aigua i em delito llarga estona contemplant ara l'estany, ara el cel, ara les roques immenses, grises, enasprades. Oh! Que dolç és divagar aquí i en tal positura! Que formós deu ser en una nit estelada veure com s'hi emmirallen les estrelles! Que bé es comprèn, sent aquí, com la soledat és la mare de la por! Com la llegenda s'imposa! Un hom la veu formant-se en el magí dels pobres pastors isolats del món.

L'estany fa néixer sentiment de veneració i de respecte. Al qui s'ha trobat amb tempestats de torb o amb el vent xiulant en fosca nit, li acut aclaparadora la paorosa idea de l'infern. Aquest és el lloc de bruixes i de diables. Un cop a l'any hi ve el rector de Noedes a beneir-lo per allunyar-ne l'esperit del mal. Ningú gosaria tirar-hi una pedra per por del terrible càstig: potser se n'aixecarien núvols prenyats de llamps i trons. Però em compareixen insidiosos el desig i la pueril esperança que alguna cosa succeeixi, i, sense moure'm d'ajagut, maquinalment tiro una pedra i m'entretinc veient les onadetes que fa, i els cercols com s'engrandeixen, fins que desapareix a l'aigua...

Què és això? Una veu? M'aixeco tot seguit i escolto.

—Aaaaaaa!

Un vol de graules grosses i negres surt de l'esquerra d'una roca i em passa gairebé sobre el cap amb brogit d'ales i xiscladissa desentonada. Torno a sentir la veu:

—Aaaaa! Aaa!

Escolto, miro pertot arreu, i altre cop el silenci em volta. Asserenat, se m'esvaeix la il·lusió estranya que

s'havia apoderat de mi, i aleshores m'adono que el cor em bat fortament. He tingut por.

La veu m'ha semblat venir d'una serra plena de bosc. Em torno a carregar la motxilla i m'hi encamino. Travesso mil xaragalls, amb tot el compte per no ficar-me de peus al llot o a la mullena, i emprenc l'ascensió. Mai recordo haver travessat un bosc tan ple de brossa: tot són avets i rododendres, l'arbre més gros i el més petit de les regions fredes del Pirineu. Enganyat per les distàncies com sempre en les grans muntanyes, mai acabo de ser a dalt de la serra: ja fa molt temps que he perdut de vista el gorg Estelat. Comptava amb mitja hora de pujada, i mirant el rellotge m'assabento que fa més d'una hora que pujo: ja som en plena tarda.

Els arbres claregen i els prats clapegen. De prompte sento altre cop la veu, però ben a prop, i com una remor de brega. Què deu ser? Dues vaques corrent desenfrenades em passen per davant i em deixen esglaiat. Després, quan arribo fora del bosc, en veig córrer a colles, totes en direcció a la carena; altres vaques les esperen a l'altra banda preparades a rebre llur embat: el cap baix, les banyes enlaire, topen els amples fronts volent-se aterrar. No gaire lluny hi ha el pastor, que no para de cridar i de tirar-los rocs i més rocs sense reeixir a descompartir-les.

"Espanta-les!", me diu a mi, que no li puc ser de gaire ajuda.

Des de dalt de la serra tota la jaça s'obira en una gran pendent inclinada. La brega sembla que ha parat. S'enretiren les vaques, més per donar nova envestida, i aquesta vegada són trenta o quaranta: les combatents d'ambdós camps se reforcen. Algunes, tot brandant la cua com si la mosca els piqués, recorren tot l'àmbit del cabal i porten el pànic a les que encara pasturen tranquil·les i a les que bavegen ajagudes:

gairebé totes pugen la pendent de prats i deixen que els vedells cridin darrere d'elles.

Són dos ramats, un a cada banda de muntanya, i, pasturant, pasturant i esgarriant-se, les vaques s'han barrejat: el brau d'un cabal s'ha ajuntat amb les vaques de l'altre, i les seves, ofeses, furients, han emprès la batalla i porten l'avantatge. És a l'horabaixa, és al caient de la tarda: damunt la serra es destaca dels tons daurats del celatge que preludeja la posta de sol, la silueta gegantina del brau, alt el negre cap portant la gran cornamenta, esbufegant d'orgull, bellugant indiferent la cua, quan a sota d'ell més cegues de gelosia les vaques se barallen, i són més inútils els esforços dels pastors, i més tristos els crits dels tendres vedells. Elles xoquen enfurismades, mentre el gos de cada ramat se llança atrevit a mossegar-los les cames. A la fi, cansat tal volta de la selvàtica lluita que per mor d'ell se feia, davalla el brau de la serra reposadament i es posa a prop de la barraca: tot seguit les seves vaques paren la brega i, sotmeses a llur rei, tornen a mastegar l'herba pel seu voltant: altre cop la carena separa, com abans, els dos ramats.

M'acosto al pastor, que segueix amenaçant les vaques ja apaivagades, i aleshores m'adono del paisatge: a baix de la xamosa pendent de prats, d'entre els quals de tant en tant s'aixeca un pinàs, hi ha un altre estany d'aigües negres. El pastor, que és el d'Évol, me l'anomena pel seu nom: és el gorg Negre. De cap altra regió se contenen més coses dolentes: ningú ha pogut mai indagar-ne la fondària; les truites que s'hi pesquen, mentre les fregeixen s'escapen llar amunt i se'n tornen a l'estany. Diu que una vegada, fa d'això molts anys, un pastor que amb les ovelles era per aquests indrets va veure sortir un marrà de dintre de l'aigua que les hi va marrir totes i va tornar a desaparèixer en el gorg. Acabats els mesos de pastura, el bon pastor se'n va endur les fedes en el seu poble, i li

varen fer anyellets blancs i *bels* com mai se n'havien vist. Agraït i cobdiciós, hi va tornar l'any següent, però llavors va sortir del gorg Negre el marrà, i al veure'l ovelles i anyells varen desaparèixer dins l'aigua darrere d'ell.

El pastor d'Évol no és gaire agradós. És secalló i vell, tant que quasi ja no pot fer-ne l'ofici. A aquest, viure a la muntanya no li ha encomanat la resignació que traspua la Natura. Que faci de pastor qui vulga: a ell, altres oficis no li haurien plagut més; oficis que no li haurien exigit un treball tan pesat. Avui mateix, tota la tarda li ha calgut esgargamellar-se per la renyina de les maleïdes vaques. El pastor de l'altre cabal no s'hi cansava tant. Tots els anys de la seva vida n'ha fet, de pastor, i sempre per força. L'ajuntament li dona una misèria que amb prou feines ne té per menjar pa i formatge. Ell, que ha servit set anys a la França, va anar a l'Àfrica amb el duc d'Aumale, va assistir a la presa d'Orà, i la França no es recorda més d'ell, i el deixa abandonat, trist, carregat d'anys i de misèria!

Mentre el pastor m'està enraonant així amb to de queixa no gaire apartats del tenebrós gorg Negre, la nit va omplint d'ombres misterioses les vessants i engrandint els boscos i tenyint el cel.

Quan dic al pastor que el meu intent és d'anar a dormir a Évol,

“Hi pensis pas —me respon—; s'hi posen tres hores llargues de camí i anit farà gran fosca. Dormiràs amb mi a la cabana.”

Començo a sentir fred. En tota l'extensió que el cabal ocupa hi regna la quietud; les bèsties, ajagudes, reposen i dormen. Els estels brillen amb prou feines; el cel, les serres, els prats, els boscos, l'estany, tot és negre, tot és una ombra mateixa. Del cel ha fugit tota la llum i la terra ha amagat tots els seus alegres colors: res no existeix. Impossibile de conèixer els camins en una nit com aquesta: la fosca els ha esbor-

rats. Vénen involuntàriament a la imaginació idees de cingles i abims esgarrifosos, del caos, de l'anorreament...

Al cap de poca estona ja sóc a dintre la barraca ajaçat damunt la palla; i mentre el pastor, amb el gos al costat, atia el foc, que dóna relleus de nigromàntic a la seva cara arrugada i a la blanca barba i cabellera, jo repasso les grans impressions del dia: les canviants de paisatge a les diverses hores, els grans arbres, els tenebrosos estanys. Experimentant-me a mi mateix, em delito pensant en el cansament, en la por, en el repòs. Després penso en els tres pastors que he trobat, tres homes duent la mateixa vida i tres caràcters tan diferents que un món els separa. I, per últim, penso en les vaques batallant dalt de la serra, com mogudes pels mateixos sentiments que fan batallar en els homes.

Tot fent camí

Alegre s'aixecava el dia, com de festa. Les fondalades frondoses comunicaven llurs secrets a les regions de roques nues i espadades amb remors agradables. Així, amb la naixent joia s'endinsava fins als racons més reclosos de la muntanya.

Dominant aquestes delicades remors, per un dels corriols que menen de les jaces del Canigó als primers pobles que el volten, se sentia el brogit sec d'unes veus alterades.

La que més se feia sentir era la del vell pastor Jepic, fill de Pont de Molins, que s'estava a França des que als seus vint anys va desertar per no servir el rei d'Espanya. La seva muller, la Teresa, que duia un bon feix de desques i una pesant rastellera d'esclops, de tant en tant s'exclamava amb veritable obstinació d'allò que deia en Jepic. Ambdós anaven a fira a Prada de Conflent per a tractar de vendre-hi un vedellet de formosa planta que marxava davant d'ells seguit de l'amorosa vaca.

—I bé! Jo te dic que cal pas que t'escarrassis, que en Farriol de Coçaví l'haurà pas a la nostra Catrineta. És pas per ell, i jo sé bé per què.

—Doncs parla, ficut bergant! Diga-me d'un cop què te pareix! És ben bé això que ens cal a nosaltros, tristos pastors, de la maridar amb quelcús que tinga quelcom que haja pas de ser tracassar com los seus pares. I bé! Per què no et plau?

—Bé ho saps prou! —deia en Jepic, sense girar la testa—. Perquè me recordi que era força més vell que tu quan ens vàrem casar, i jo sé la vida que m'has regalat. Cal pas jugar la repetició. Les dones, quan trapen marit vell, fan com les gosses amb los cans sanats, que els malmeten a queixalades.

Venia una estona de quietud entre el mal aparellat matrimoni.

El dia era ben alt. Ja totes les remors concertaven, tots els murmuris amagats se deixondien: la joia de la matinada s'esbargia.

Un aire fresc somovia elegantment les fulles com aposta perquè s'espolsessin la rosada. A mesura que el sol guanyava camí, els cingles mudaven de tons, mostraven relleus que la foscor amagava. El que era abans més alterós semblava ara de bon trescar.

La Teresa tornava a la brega, sufocades les seves paraules pel gran feix que duia a l'esquena.

—I bé! La Catrineta diu que se vol casar. I la minyona té raó, que après a moltes passa el temps. Jo li parli del Farriol de Corçaví, que li porta la llei, i està bé de cabals. I après tot, és pas tan vell com això! I tu, per qui et decantes, Jepic?

—Ho som pas pensat jo encara. Cal pas tanta de pressa! La Catrineta és bona i guapa, i li mancarà pas al seu temps un minyó treballador, i menaran millor vida que sos pares.

—Espia! A l'altra banda de la ribera passa en Marquillo de Glorianes amb quatre vedells, si no m'erri. Aquell és un guapo minyó!

Per un camí que voreja el torrent de Llec pel costat oposat al que seguien els pastors hi venia feia estona un jove ben plantat, vestit de festa, que menava davant d'ell quatre vedells rossos com l'or, d'ulls negres com la tinta, de morro tendric i net, enjogassats, feia camí a saltirons secs i seguits, s'entretenia a flairar cada herba que penjava dels marges.

Tots anaven a Prada, i no varen trigar a ajuntar-se, com els camins, per una passera sobre el torrent.

—Bonjurt, Marquillo!

—I doncs, que també veniu a vila a vendre el vedell?

—L'amo vol vendre la brava i tot.

—La brava i tot? I sembla bona peça!

—Si n'és, de bona! Fa pas un bon pensament, l'amo, de se la vendre! Manyaga com un ca, treballadora per la terra, cada any a-prenys i sempre forta, amb santat per regalar-la a totes les seves companyes del cabal. Si vegessis, Marquillo! Gica anar cada buina que ni les dels carlins d'Espanya!

—Vaca hi ha que dóna a son amo millor rendiment que deu mujades de bona terra!

—Ja ho podes ben dir! Me'n recordi d'una, de quan jo era nin, que vaig ser un any bover cap a la banda d'Olot, que havia pagat en el seu propietari la redempció del servei militar de dos minyons tan sols la de llogar pel correbou, que allí hi són molt afectats. I quan la vaca estava més enfurismada de la rabior de la brega, haguesses vist que l'amo s'hi acostava, i, tot la manyagant i dient 'Pitita! Pitita!', se la menava al corral com un xai, mes ell amb la potxa plena.

I tu, portes bon bestiar!

—Oh! És força guapo!

Conversant sobre les bèsties arribaren a Taurinyà. A l'hostal varen menjar un bocí i beure un gotet de nogat, va pagar en Marquillo. La Teresa es va poder desembarassar un moment de la feixuga càrrega, i varen emprendre de nou el camí amb un xic més de delit.

En Marquillo anava endavant picant els seus vedells amb un branquilló de castanyer. En Jepic va restar un xic enrere per haver ajudat a carregar el feix a la seva muller.

—Què diues! —li va cridar en Marquillo—. I la Catrineta? Encara té aquell visatge d'àngel? Sé pas d'on l'heu tret aquella minyona. C'è que té pas res de vós ni de la vostra dona.

—A fe se'ns retira pas gota. I el que és de caràcter, té pas res de sa mare.

—I bé! Merci, mon marit! —va dir la Teresa, brodejant de mala gana.

—I fringaire, ne té pas cap?

—Sa mare li'n vol donar un que fa pas per ella. Mè... ací som jo per la deslliurar, pobrissona! La Teresa no pensa en un marit de sous: jo pensí que hi cal també un poc d'inclinació.

—Si me la voléssiu guardar, balleu qualche dia...

—Mira que si te prenc per la paraula!... Bé saps que pla m'agrada, tu, Marquillo!

Aquest s'havia avançat seguint els vedells. El sol ja era prou alt i començava a picar. El jove anava fent camí, ben llest, tot cantant.

Ja havien entrat al pla. Petites ondulacions del terer separen els conreus ben regats, els camins són vorejats d'arbres frondosos, i al mig de la plana hi ha Prada la riallera, la vila major del Conflent.

Al passar vora l'enrunat monestir de Cuixà, convertit en pagesia, amb son cloquer massís reposant sobre uns contraforts tan alts com la nau de l'església, en Jepic va dir, cridant a en Marquillo:

—Tu! Són aquests bergants de frares que se feien la vida regalada, ací dedins!

—Hi ha qui diu que tenen frareses perquè res els hi manqués, he, he, he...!"

Varen passar Cordalet i varen arribar a la vila de Prada.

Els carrers tenien posat de festa. Un ferrer, entrant a la vila, que solia moure gran soroll tota la setmana, s'estava assegut fora el portal llegint pausadament *L'Indépendant*, de Perpinyà. Davant de les quadres i

estables hi enganxaven *charrettes* i *panniers* per als que anaven a passar el dia a Vernet o a Molig.

La Teresa es va dirigir a la plaça de l'església a vendre els esclops i les desques a un botiguer. Els dos homes, amb el bestiar, anaren a la plaça on aquest se fira en la carretera de Perpinyà a la Cerdanya.

No havia passat una hora que en Marquillo buscava entremig de pagesos i bestiar en Jepic. Li va posar les mans a les espatlles i li va dir:

—Jepic! Que me la guardeu, encara? Som fet bona venda, tinc qualche llüisa a la potxa, un bon teulat, cortals i una poca de terra a Glorianes. Si em voleu per gendre, jo bé us vull per sogre.

—I cert que ho vull! Sempre te som tingut per un galant minyó, i suara véns de m'ho demostrar. Jo som trist i pobre: tinc pas més per te donar que la Catrineta pelada. Me... calla-te: si vols també la Teresa, ja ho sabs!

Aquesta estava, com els homes, ben contenta: ja no pensava gens amb en Farriol de Corçaví.

En Jepic va vendre també el mateix matí la vaca i el vedell. Al migdia varen menjar tots *ensemble* convidats per en Marquillo, i poc varen trigar a sortir de Prada.

Tot fent camí, en Jepic estava satisfet per allò del casament i un xic cavil·lós pensant en la venda de la vaca, decretada en mala hora pel seu amo.

En Marquillo pensava en l'abraçada amb què sorprendria la Catrineta, abraçada que de segur no fóra la primera.

Índex

Introducció, <i>per Enric Faura Busto</i>	5
Vagant per la muntanya	11
Tot fent camí	21
La Guilla	27
El correu de Camprodon	35
Agonia	39
La relliscada	45
En Po	55
Records de noi	59
L'idil·li d'en Janret	65
La sirena de muntanya	71
L'enyorament	79
En Valentí	85
Interior	101
Un contrabandista	111
La nit al ras	115
Marina	121
Tempesta	127
Cap al cim	131